

procesu projektowania i realizacji wymian międzynarodowych jako jednej z metod pracy z młodzieżą zagrożoną marginalizacją społeczną. Stanowić może pomoc dla mało doświadczonych pracowników socjalnych oraz narzędzie kontrolne dla własnych działań prowadzonych przez profesjonalistów.

Kronika natomiast to zbiór sprawozdań i artykułów, zarówno naukowców, jak i wychowawców, stanowiący czasowy opis wydarzeń i problemów pojawiających się w trakcie przebiegu projektu PROCORA PS.

Prócz wymiernych, bezpośrednich efektów projektu (wprowadzeniu rezultatów badawczych w system istniejących wymian międzynarodowych prowadzonych przez partnerów projektu, zdobyciu doświadczenia w zastosowaniu nowej metody analizy i oceny praktyki zawodowej, obudzeniu zainteresowania organizacją seminariów opartych na założeniach koncepcji badań w działaniu, stworzeniu portalu internetowego, na którym systematycznie zamieszczano kroniki badań i sprawozdania pośrednie) PROCORA PS przyniosła także dodatkowe, pośrednie korzyści. Z pozycji Instytutu Pedagogiki KUL jest to: nawiązanie współpracy z ASFH w Berlinie, zarówno na poziomie wymiany studentów, jak i współpracy naukowej (m.in. udział pracowników Instytutu Pedagogiki – mgr Iwony Szewczak i dr. Piotra Magiera w konferencji naukowej „ASFH Partnership Conference 2008”, zorganizowanej przez Alice Salomon Hochschule z okazji stulecia istnienia uczelni w Berlinie, w dniach 20-21 października 2008) oraz plany realizacji dalszych przedsięwzięć trójstronnych (francusko-niemiecko-polskich) o charakterze badawczym i dydaktycznym.

KS. CZESŁAW GALEK

Katedra Pedagogiki WSZiA w Zamościu

MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM:
„BISKUP LUBELSKI MARIAN LEON FULMAN
– PEDAGOG TRUDNYCH LAT”,
Lublin, 13 stycznia 2009 r.

Jednym z najwybitniejszych biskupów polskich w okresie międzywojennym był ordynariusz lubelski Marian Leon Fulman. Był pierwszym biskupem konsekrowanym w Polsce niepodległej. Jako kapłan, a następnie biskup opublikował dużo książek i artykułów o treści religijno-moralnej, a także instrukcji odezwo i listów pasterskich. Dzisiejszego badacza jego działalności duszpasterskiej i spuścizny piśmienniczej uderza obszerność tematyki, którą się zajmował. Tym bardziej że wiele jego prze-

myśleń i wskazań duszpasterskich, mimo upływu lat i zmian kontekstu społeczno-politycznego, nic nie straciło ze swej aktualności. W celu ocalenia od zapomnienia i pogłębienia tej spuścizny, w dniu 13 stycznia 2009 r. w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II zorganizowano międzynarodowe sympozjum: *Biskup Lubelski Marian Leon Fulman – pedagog trudnych lat*. Jego organizatorami były: Katedra Pedagogiki Porównawczej, Instytut Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II we współpracy z Wydziałem Pedagogicznym Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora w Pułtuskach oraz Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Seminarium otworzył arcybiskup lubelski prof. dr hab. Józef Życiński, który ukazał osobę biskupa Fulmana jako wielkiego realizatora pozytywistycznych haseł pracy od podstaw i pracy organicznej oraz patriotę broniącego w czasach zaborów polską młodzież przed rusyfikacją. Dla podniesienia ducha swoich diecezjan, w dniu 1 września 1939 r. na placu katedralnym w Lublinie odprawił mszę św. w intencji Ojczyzny zaatakowanej przez Niemców. Również wojewoda lubelski Genowefa Tokarska zwróciła uwagę na patriotyzm biskupa Fulmana, którego przejawem było to, że w czasie nawały bolszewickiej w 1920 r. nie opuścił Lublina i wydał polecenie duchownym, by pozostali na swych placówkach duszpasterskich. Wojewoda jako rzecz godną podkreślenia uznała łączenie przez biskupa działalności duszpasterskiej z działalnością społeczno-kulturalną oraz akcentowanie roli świeckich w Kościele. Główny organizator sympozjum, ks. prof. KUL dr hab. Edward Walewander uzasadniając wybór tematyki sympozjum, stwierdził, że inspiracją do jego zorganizowania było ukazanie osoby i działalności biskupa Fulmana jako wzoru godnego naśladowania w dzisiejszych, niełatwych dla Kościoła i Ojczyzny czasach.

Pierwszej części sympozjum przewodniczył ks. prof. KUL dr hab. Marian Nowak. W swoim wystąpieniu prof. dr hab. Barbara Jedynak (UMCS) omówiła myśl pedagogiczną lat 1918-1939, która była przemilczana albo bagatelizowana w czasach PRL-u. Tymczasem jej owoce trwają do dzisiaj w postaci setek wybitnych opracowań z zakresu pedagogiki, zwłaszcza dydaktyki. W tamtym okresie mocno akcentowano rolę rodziny, a problematyka dziecięca i pedagogiczna była podejmowana także przez pisarzy. Oświatą i szkolnictwem byli żywo zainteresowani politycy, w tym także marszałek Józef Piłsudski. Był szacunek, a nawet powszechna miłość do nauczycielstwa i szkolnictwa. Godna podkreślenia jest także demokratyczność oświaty umożliwiająca uzyskiwanie wykształcenia przez dzieci chłopskie, czego przykładem jest „profesor ze Żrebiec” na Zamojszczyźnie, ks. prof. Czesław Stanisław Bartnik, autor znakomitego pamiętnika *Mistyka wsi*. W okresie międzywojennym było wielu znakomych nauczycieli, którzy umieli nauczać w duchu wielokulturowości, uczyli pięknej polszczyzny, zakorzeniali uczniów w tradycji poprzez gawędę i czytanki oraz formowali ich w duchu patriotycznym. Wtedy właśnie został ukształtowany etos nauczyciela. Z pedagogów tamtego czasu należy przykładowo wymienić takie nazwiska, jak Grzegorzewska, Szuman, Łempicki, Dobrowolski i wielu innych. Do najwybitniejszych postaci tamtego okresu prelegentka zaliczyła także biskupa Leona Mariana Fulmana.

Dr Manfred Wolf z Münster (RFN) ukazał działalność antyhitlerowską biskupa kardynała Klemensa Augusta von Galena oraz relacje między niemieckim episkopa-

tem a Watykanem podczas drugiej wojny światowej. August von Galen został mianowany biskupem Münsteru w 1933 r. Należał do zdecydowanych przeciwników narodowego socjalizmu, który dążył do niszczenia chrześcijaństwa, także z przesłanek rasistowskich, ponieważ jego korzenie tkwią w tradycji żydowskiej. Wbrew zachowawczej polityce większości episkopatu Niemiec, popieranej częściowo przez Watykan, biskup Galen publikował na łamach oficjalnego organu swojej diecezji opracowania ukazujące zafałszowanie ideologii rasistowskiej propagowanej przez hitlerizm. W swoich listach pasterskich, m.in. 26 marca 1934 r. potępiał założenia nowoczesnego pogaństwa i zredukowanie chrześcijaństwa do rangi religii niewolników. W kazaniu wygłoszonym w dniu 6 września 1936 r., powołując się na powszechne prawa człowieka, ukazał podstawy prawne do przeciwstawiania się nieprawomocnemu reżimowi. Biskup Galen jako jedyny biskup Rzeszy Niemieckiej ogłosił w piśmie diecezjalnym antyfaszystowską encyklikę Piusa XI *Mit brennender Sorge* z dnia 14 marca 1937 r. W 1941 r. wygłosił kazania piętnujące władze za zajęcie klasztorów, bezprawie w Niemczech oraz propagowaną przez nazizm eutanazję. Władze III Rzeszy rozważyły możliwość uwięzienia biskupa, a nawet powieszenie go na wieży jednego z kościołów. Odstąpiły jednak od tego zamiaru, nie chcąc przysparzać Kościołowi męczennika, który mógłby mobilizować przeciwko nim katolików. Po zakończeniu wojny nieugięty biskup został ogłoszony kardynałem. Zmarł 22 marca 1946 r. Papież Jan Paweł II modlił się przy jego grobie podczas swej wizyty w Münster w 1987 r. Jego następca beatyfikował go 9 października 2005 r.

Natomiast prof. dr hab. Mieczysław Wieliczko (UMCS) omówił kontekst historyczny losów biskupa M. L. Fulmana w czasie drugiej wojny światowej. Prelegent ukazał działania wojenne na Lubelszczyźnie oraz wroga wobec Kościoła i całego narodu politykę okupacyjnych władz niemieckich. Jednym z jej przejawów była rewizja przeprowadzona w lubelskiej Kurii Diecezjalnej, na strychu której Niemcy znaleźli prawdopodobnie podrzuconą przez siebie broń. Biskup Fulman został uwięziony i na mocy wyroku z dnia 26 listopada 1939 r. skazany na karę śmierci, która została zamieniona na obóz koncentracyjny w Oranienburgu. Z obozu został zwolniony w 1940 r. i był internowany w Nowym Sączu. Stamtąd, poprzez swoich bliskich współpracowników, rządził diecezją. Udzielał również potajemnie święceń diakańskich i kapłańskich klerykom tajnego seminarium duchowego, które funkcjonowało w Krężnicy k. Lublina. Do swojej diecezji powrócił w lutym 1945 r. Zmarł 18 grudnia 1945 r.

Ks. prof. Edward Walewander ukazał życie i dzieło biskupa M. L. Fulmana. Późniejszy biskup lubelski urodził się 27 marca 1866 r. w Starym Mieście koło Konina. Studiował we Włocławku, a następnie w Akademii Duchowej w Petersburgu. Święcenia kapłańskie przyjął w 1889 r. W latach 1890-1895 był wykładowcą w seminarium duchowym we Włocławku oraz katechetą gimnazjalnym. Za działalność patriotyczną w 1892 r. został pozbawiony prawa nauczania, a w 1895 r. osadzony w więzieniu na Pawiaku, a następnie skazany na 5 lat zsyłki do Niżnego Nowogrodu, z której po roku został zwolniony. Pracując jako rektor kościoła w Piotrkowie Trybunalskim, a następnie jako proboszcz m.in. kościoła św. Zygmunta w Częstochowie, stosował nowoczesne metody pracy duszpasterskiej oraz był mocno

zaangażowany w działalność społeczną, zwłaszcza na niwie charytatywnej. W dniu 17 listopada 1918 r. został konsekrowany na biskupa lubelskiego. Za istotne zadanie Kościoła uważał wychowanie dzieci i młodzieży. Podkreślał wartość duszpasterstwa stanowego, zwłaszcza inteligencji i robotników. Przywiązywał wielką wagę do wykorzystania książki i prasy katolickiej jako ważnego narzędzia pracy duszpasterskiej. Wielką troską biskupa było zwiększenie sieci parafialnej. W związku z tym erygował 7 dekanatów oraz 86 parafii.

Drugiej części sympozjum przewodniczył ks. prof. dr hab. Stanisław Kowalczyk z KUL. W swoim referacie ks. prof. dr hab. Stanisław Wilk, rektor KUL, ukazał sylwetkę biskupa M. L. Fulmana jako współtwórcę i pierwszego wielkiego kanclerza KUL. Myśl założenia uniwersytetu katolickiego powstała już na konferencji biskupów warszawskich w dniach 26-27 lipca 1918 r. Oficjalne założenie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego nastąpiło 9 grudnia 1918 r. Jego opiekunem był metropolita warszawski, który delegował biskupa Fulmana do pieczy nad nim. Biskup Lubelski od 1925 r. był kanclerzem uczelni, a od 1932 r. nosił miano wielkiego kanclerza. Na mocy statutów uczelni z 1930 r. jego obowiązkiem było czuwanie nad prawomyślnością przekazywanej wiedzy teologiczno-moralnej oraz przyjmowanie przysięgi od rektora. Jako opiekun uczelni biskup Fulman zatroskany był o jej status materialny, stąd przyczynił się do założenia Towarzystwa Przyjaciół KUL, którego jednym z celów było wspieranie uniwersytetu pod względem materialnym. Przygotował też list Episkopatu do wiernych w sprawie KUL. Czuwał nad wyborem kolejnych rektorów tej uczelni oraz dbał o odpowiednie uposażenie profesorów. Wspólnota akademicka doceniła wkład biskupa w rozwój uczelni. W dniu 4 maja 1939 r. Rada Wydziału Teologicznego nadała mu doktorat honorowy za opiekę nad KUL-em. W dniu 29 lutego 1945 r. biskupowi uroczyście wręczono księgę pamiątkową. Po powrocie z wygnania biskup znowu zajął się sprawami materialnymi uczelni. Papież Pius XII w liście skierowanym do niego podkreślał jego olbrzymi wkład w jej rozwój.

Ks. dr hab. Stanisław Dubiel (KUL) ukazał zasługi biskupa M. L. Fulmana w tworzeniu prawa diecezjalnego. Po objęciu rządów nad diecezją jednym z najważniejszych zadań biskupa było wprowadzenie norm Kodeksu Prawa Kanonicznego promulgowanego w 1917 r. Poza tym musiał zorganizować życie religijne diecezji, które zostało osłabione przez rozbiory, działania wojenne oraz wrogą wobec Kościoła propagandę. W związku z tym biskup wydał szereg norm prawnych dotyczących sprawowania Eucharystii, nabożeństw paraliturgicznych oraz poszczególnych sakramentów. Ustanawiał też normy prawa administracyjnego oraz regulował sprawy majątkowe parafii. Dbął o odpowiednie kształcenie duchownych. Wielkim osiągnięciem biskupa Fulmana była organizacja w 1928 r. I Synodu Diecezji Lubelskiej, który w 218 statutach regulował całość jej życia. Prelegent wykazał profetyczny charakter ogłoszonego przez biskupa prawa partykularnego, które nie tylko regulowało aktualne problemy funkcjonowania Kościoła lubelskiego, ale daleko wybiegało w przyszłość oraz miało wydźwięk pastoralny, zachęcając m.in. duszpasterzy do duszpasterstwa poza murami świątyni.

Następny referat wygłoszony przez ks. dra Piotra Petryka (KUL) ukazał liturgię w rozumieniu biskupa M. L. Fulmana. Przyszły biskup lubelski jako kapłan wykładał liturgię w seminarium we Włocławku, stąd był rozmiłowany w liturgii i posiadał

na jej temat dużą wiedzę. W wydawanych odnośnie do liturgii dokumentach regulował takie sprawy, jak chociażby treść kazań, w których zalecał poruszanie spraw społecznych. Widząc zagrożenie ze strony komunizmu, nakazał duchownym czytanie wiernym w czasie mszy św. encykliki Piusa XI *Divini Redemptoris*. Przywiązywał szczególną wagę do odpowiedniego sprawowania liturgii, stąd zwracał m.in. uwagę na dobór odpowiednich pieśni. Biskup w liturgii widział źródło i szczyt życia chrześcijańskiego, stąd zachęcał duchownych do głoszenia kazań na odpowiednim poziomie i językiem zrozumiałym dla wiernych, opartych na tekstach biblijnych i patrystycznych. Zachęcał duszpasterzy do odpowiedniego przygotowania dzieci do pierwszej Komunii św. oraz uroczystej jej oprawy. Niejako uwieńczeniem jego wrażliwości eucharystycznej była organizacja w dniach 8-9 września 1934 r. diecezjalnego Kongresu Eucharystycznego w Chełmie. Z jego inspiracji w 1931 r. zostało erygowane Koło Kaznodziejskie, którego zadaniem było prowadzenie misji i rekolekcji. W 1933 r. koło liczyło 53 księży. Biskup podkreślał rolę kultu świętych, zwłaszcza polskich, oraz sanktuariów w religijno-moralnej formacji wiernych. Przykładał wielką wagę do nauczania religii, którą mogły prowadzić także odpowiednio do tego przygotowane osoby świeckie.

W ostatnim referacie sympozjum ks. prof. Edward Walewander omówił znaczenie działalności M. L. Fulmana dla współczesnej pedagogiki. Referent wskazał na trwałe wartości przesłania pedagogicznego biskupa akcentujące potrzebę samowychowania i samokształcenia. W koncepcji biskupa Fulmana wychowanie powinno kształtować człowieka dążącego do zbawienia, pożytecznego dla Kościoła i Ojczyzny. Stąd też biskup mocno podkreślał konieczność wychowania moralnego. Zwracał uwagę inteligencji na obowiązki w stosunku do ludu. Podsumowując działalność wielkiego biskupa, prelegent nazwał go „chrześcijańskim pozytywistą” realizującego w wolnej Ojczyźnie myśl pedagogiczną wypracowaną przez pozytywistów.

Po wygłoszonych referatach odbyła się ożywiona dyskusja, w której głos zabrał m.in. arcybiskup senior Bolesław Pylak, który osobiście znał bpa Fulmana, oraz ks. Józef Bieńkowski, który 30 stycznia 1944 r. otrzymał z jego rąk święcenia kapłańskie. Podsumowania sympozjum dokonali: prof. dr hab. Kalina Bartnicka – dziekan Wydziału Pedagogicznego Akademii Humanistycznej im. A. Gieyszтора w Pułtusku, która była współorganizatorem konferencji, oraz prof. KUL dr hab. Alina Rynio – dyrektor Instytutu Pedagogiki KUL i ks. prof. KUL dr hab. Marian Nowak – prodziekan Wydziału Nauk Społecznych KUL. Sympozjum wzbudziło duże zainteresowanie w środowisku akademickim Lublina. Uczestniczyli w nim pracownicy naukowcy KUL, UMCS i innych uczelni oraz wielu słuchaczy, zarówno świeckich, jak i duchownych oraz studenci. Niewątpliwie przyczyniło się do upowszechnienia myśli pedagogicznej biskupa Fulmana oraz lepszego zrozumienia pedagogiki i pedagogii dwudziestolecia międzywojennego, także dzięki licznym enuncjacom mass medialnym.